

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**на дисертацію Зубаревої Антоніни Євгенівни
«Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини», що подана
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право**

Актуальність теми дисертації. Захист прав людини було проголошено однією із цілей створення ООН. За 70 років існування організації в цьому напрямку було докладено багато зусиль: прийнято довгу низку міжнародно-правових актів, створено розгалужену систему механізмів захисту прав людини, навіть проведено необхідну реформу ряду інституцій. Проте, друга декада XXI століття яскраво підтверджує недосконалість вжитих дій. Сьогодні всі держави проголошують важливість захисту прав людини, але на ділі в ситуаціях масових і широкомасштабних порушень вся міжнародна нормативна будова виявляється неспроможною гарантувати елементарні людські права. За останні чотири роки в різноманітних конфліктах загинуло понад 200 тисяч мирних жителів, головним чином внаслідок атак урядових сил. Рада Безпеки ООН неодноразово демонструвала нездатність зупинити кризу тоді, коли життя людей могло ще бути збережено. Приклади збройних конфліктів в Україні, Сирії, Палестині, Нігерії доводять недосконалість існуючої системи ООН в цілому, та її діяльності в сфері захисту прав людини зокрема. Найбільша з часів Другої Світової війни хвиля біженців є переконливим аргументом на користь якнайшвидшого запровадження дієвих заходів з боку міжнародної спільноти і з усією очевидністю виявляє необхідність наукових досліджень діяльності існуючих механізмів захисту прав людини та шляхів їх удосконалення.

Одним із ключових договірних органів із захисту прав людини в рамках ООН є Комітет ООН з прав людини, діяльність якого зазнає негативних оцінок з боку правозахисників та ряду науковців. Цей орган критикують за відсутність важелів впливу на держави у зв'язку з їх неподанням чи затримкою подання доповідей, формальний підхід Комітету до цих доповідей у зв'язку з нездатністю перевірити подану в них інформацію, відсутність контрольних механізмів відстеження виконання

рекомендацій Комітету та ін. Однак, слід зазначити, що впродовж останніх років низку технологічних проблем Комітету вдалося подолати, що пов'язано з розпочатою реформою договірних органів із захисту прав людини в системі ООН. Все це вочевидь підкреслює актуальність теми дисертаційного дослідження Зубаревої А.Є., що рецензується.

Впродовж 2014-2015 років в нашій державі відбуваються значні порушення прав та свобод людини, пов'язані із окупацією території Автономної Республіки Крим та конфліктом на Сході України. Одним зі шляхів вирішення цих болючих проблем може стати звернення до механізмів розгляду Комітетом міждержавних спорів та індивідуальних повідомлень про порушення, що є додатковим аргументом на користь актуальності обраної теми і висвітлює особливу вагомість цієї праці для розвитку міжнародного права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Привертає увагу та викликає позитивне враження, насамперед, комплексність та системність дисертаційного дослідження Зубаревої А.Є., що складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел (загалом 221 найменування). Структура дисертації є обґрунтованою, внутрішньо узгодженою і логічно послідовною. Основні положення дисертації знайшли відображення у 5 наукових публікаціях, одна з яких – в іноземному науковому виданні.

Ознайомлення з дисертацією Зубаревої А.Є. дає підстави стверджувати, що автором виконане серйозне наукове дослідження складної комплексної проблеми. Перевагою цієї роботи є передусім те, що дисертантка першою серед вітчизняних науковців сформулювала авторське бачення підстав та наслідків звернення України до Комітету ООН з прав людини зі скаргою стосовно протиправних дій Російської Федерації на території та проти громадян України у 2014-2015 роках, що представляють собою порушення Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права.

Наукові результати, висновки, що отримала автор, та запропоновані нею рекомендації ґрунтуються на детальному аналізі міжнародних правових актів і документів з обраної проблематики та широкому використанні праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Дисертанткою використано різноманітні прийоми аналізу визначених питань, здійснено достатню апробацію отриманих результатів. Застосовані методи дослідження забезпечили необхідний рівень логічного обґрунтування наукових положень дисертації.

До позитивних рис поданої дисертаційної роботи необхідно віднести її солідну історико-правову основу і комплексний характер розгляду міжнародно-правових засад функціонування та діяльності Комітету ООН з прав людини.

До основних наукових досягнень дисертанта слід віднести такі положення, що відрізняються **науковою новизною**. Зубарева А.Є. провела детальний аналіз юридичних підстав діяльності Комітету і впорядкувала їх в систему. Цілком слушним видається підхід автора щодо класифікації правових джерел, якими керується у своїй діяльності Комітет, на два основні – Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права і Факультативні Протоколи до нього, та додаткові – Правила процедури Комітету, рішення цього органу та, у якості особливого додаткового джерела, – міжнародні договори з прав людини. В дослідженні слушно приділяється увага таким рішенням Комітету як Зауваження загального порядку (General Comments) і відзначається, що вони є гнучким інструментом, що дозволяє оперативно брати до уваги нові обставини, приймати новий коментар, що заміщає попередній (с. 39).

У першому розділі автор розглядає засади міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини (с. 12-53), в якому правильно констатує той факт, що створення Комітету стало логічним наслідком загального розвитку інституційних механізмів захисту прав та свобод людини, який отримав значний поштовх в період після Другої Світової війни. Саме широкомасштабні та системні порушення прав людини в ході цього збройного конфлікту змусили світову спільноту зробити захист прав людини пріоритетом міжнародно-правового співробітництва. Зубарева А. Є. детально аналізує поточний стан наукових розробок цієї царини, наводячи погляди на міжнародно-правовий статус та діяльність Комітету ООН з прав людини представників вітчизняної та зарубіжної доктрини міжнародного права. Логічним є проведення нею виокремлення двох основних етапів діяльності Комітету ООН з прав людини: 1) 1945–1976 рр. – від початку розробки до вступу в дію Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р. та початку діяльності Комітету, 2) з 1976 р. й понині – сучасний етап (с. 18). Автор, коментуючи значення Комітету та його діяльності на сучасному етапі, цілком слушно доходить висновку, що у разі реформування інституційного механізму захисту прав людини у системі ООН саме Комітет ООН з прав людини може стати структурною основою для функціонування майбутнього єдиного органу в цій сфері (с. 30-31).

У другому розділі, присвяченому компетенції Комітету ООН з прав людини, Зубарева А.Є. послідовно аналізує його функції, обсяг компетенції і конкретні повноваження. Із таким підходом слід цілком погодитись, оскільки він дає змогу комплексно визначити всі недоліки функціонування цього органу та шляхи їх подолання. Так, до основних функцій Комітету автор відносить контрольні, правотлумачні, імплементаційні та функції судового характеру (с. 56). В роботі слушно приділяється окрема увага дослідженню судових функцій Комітету (с. 65-68), наявність яких є предметом наукових дискусій. Так, дисертант звертає увагу, що Комітет здійснює розгляд скарг у порядку позовного провадження за зверненням сторін, в юрисдикції Комітету можна чітко виділити традиційні для судових інституцій матеріальні, персональні, темпоральні і просторові обмеження, а процедура розгляду скарг наближена до судової. Водночас, автор звертає увагу на те, що рішення Комітету мають рекомендаційний характер, а сам контроль над виконанням рекомендацій є обмеженим, і робить вірний висновок що цей орган наділений лише функціями, які частково мають судовий характер, які за своїм обсягом є вужчими за судові (с. 68).

У дослідженні стверджується, що Комітет наділений найширшим мандатом серед договірних органів із захисту прав людини і пропонується класифікувати його повноваження на: розгляд доповідей держав-учасниць Пакту, розгляд міждержавних спорів та розгляд індивідуальних повідомлень про порушення (с. 73). Аналіз конкретних повноважень Комітету складає важливу частину дисертаційного дослідження (с. 71-109) і це цілком зрозуміло, тому що саме вони найглибше розкривають мету, завдання і зміст його діяльності. Автор досліджує запропоновані в доктрині міжнародного права пропозиції щодо реформування та оптимізації процедури діяльності Комітету ООН з прав людини розв'язання проблем, що виникають в процесі діяльності цього органу. Зокрема, найбільша кількість доктринальних критичних зауважень на адресу роботи Комітету стосується недосконалості процедури розгляду доповідей держав-учасниць. Зубарева А.Є. звертає увагу, що ця процедура може стати одним із потенційних інструментів захисту прав та свобод громадян України, які були порушені Російською Федерацією у 2014-2015 роках. Зокрема, можуть розглядатися питання, пов'язані із утисками прав національних громад у Криму; незаконним утриманням та умовами утримання під вартою в Криму, розпалюванням міжнаціональної ворожнечі та збройного конфлікту. Автор вірно наголошує на недоліках у процесі реалізації цих повноважень Комітету: необов'язковість рішень, винесених внаслідок розгляду доповідей, формальний характер таких

доповідей, незабезпечення належної публічності (с. 81-83). Ці вади частково пояснюються тим, що за своєю природою Комітет не наділений репресивними функціями, а покликаний лише моніторити дотримання прав людини (с. 79).

Окрему увагу в роботі присвячено дуже важливій проблемі юридичної природи рішень Комітету ООН з прав людини (с. 117-136). Автор детально аналізує доктринальні підходи щодо цього питання. Особливий акцент робиться на аналізі можливого трактування рішень Комітету з розгляду індивідуальних повідомлень про порушення в якості судових рішень. Варто погодитись з аргументами Зубаревої А.Є. що відсутність обов'язкової сили рішень, відсутність процедури їх оскарження з боку держав доводять неможливість проведення аналогій із судовими рішеннями. Водночас, дисертант правильно вказує, що незважаючи на свій рекомендаційний характер, рішення Комітету стали впливовим засобом реалізації ним своїх повноважень (с. 136) та можуть трактуватися як акти т.зв. «м'якого права», на рівні з рішеннями інших міжнародних органів та організацій. Практика Комітету активно використовується міжнародними судовими інституціями, зокрема, Міжнародним Судом ООН та Міжамериканським судом з прав людини.

У третьому розділі дисертації Зубарева А.Є. аналізує місце Комітету серед міжнародних інституційних механізмів забезпечення прав людини (с. 133-177). Розглядаючи взаємовідносини Комітету ООН з прав людини з іншими договірними органами з прав людини в системі ООН дисертант аналізує чинний порядок міжнародного співробітництва цих інституцій та їх ефективність. При цьому автор вірно формулює пропозиції стосовно засад, на яких має ґрунтуватися співробітництво таких органів, виділяючи необхідність закріплення принципів розподілу предметної юрисдикції між цими органами; вироблення єдиних критеріїв прийнятності звернень; створення постійно чи тимчасово діючого консультативного органу координації їх діяльності; формування правил та порядку спільної роботи із уніфікації практики та вироблення спільних рекомендацій; формування порядку розв'язання організаційних, технічних, фінансових та інших питань, які виникають в ході діяльності цих органів.

В окремому підрозділі дисертації досліджується співпраця України із Комітетом ООН з прав людини (с. 158-177). Автор аналізує ефективність поточної практики взаємовідносин нашої держави із Комітетом та рішення, прийняті Комітетом згідно із заявами про індивідуальні порушення з боку

України. Також дисертант приділяє велику увагу формулюванню пропозицій щодо законодавчого і практичного вдосконалення співробітництва України з цим міжнародним органом та підвищення ефективності виконання Україною рішень Комітету. Особливої оцінки заслуговує детальне висвітлення недоліків права України в цьому контексті, зокрема відсутність чіткої регламентації процедури співробітництва із Комітетом та моніторингу виконання його рішень (с. 175).

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертаційної роботи висвітлено в наукових публікаціях дисертанта. Її посилання на опублікування досліджень за дисертацією є достовірними. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у п'яти статтях у наукових фахових виданнях України та інших держав, а також у шести тезах наукових доповідей, що опубліковані у матеріалах науково-практичних конференцій та семінарів. Зміст автореферату достатньо розкриває основні положення дисертаційної роботи, а також отримані автором нові наукові результати, висновки та рекомендації є ідентичним основним положенням дисертації.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Разом з тим, не зважаючи на загальну позитивну оцінку, у роботі Зубаревої А.Є., як у будь-якому новому теоретичному дослідженні складної, багатоаспектної та надзвичайно дискусійної наукової проблеми, містяться положення, які викликають зауваження або видаються недостатньо обґрунтованими чи принаймні дискусійними.

1. В роботі детально аналізуються вади діяльності Комітету. Ефективність договірних органів із захисту прав людини в системі ООН викликає найбільшу критику на адресу цієї організації поряд із недоліками системи колективної безпеки. Незважаючи на реформування частити органів, зокрема Ради с прав людини, появи нових органів – наприклад, Комітету по насильницьким зникненням, реформи часто оцінюються як формальні – на кшталт заливання старого вина у нові пляшки. Детально аналізуючи критику діяльності Комітету та пропозиції щодо його реформування, автору варто було б виокремити ті проблеми, які необхідно якнайшвидше подолати (зокрема, неефективність захисту індивідуальних прав, відсутність механізмів відстеження порушень з боку держав і перевірки звітів) та намітити чіткі кроки їх подолання. Тому що відсутність подальших зусиль щодо підвищення ефективності діяльності Комітету буде надалі

виштовхувати його із кола дієвих – здебільшого судових, механізмів захисту прав людини.

2. Вартує окремої уваги позиція автора щодо доцільності звернення України у зв'язку з порушеннями Російською Федерацією прав українських громадян у 2014-2015 р. до компетенції Комітету по розгляду міждержавних спорів. Автору необхідно було провести аналіз тих звернень в міжнародні судові інституції, які вже зроблені на момент подання дисертації до захисту, зокрема звернення до Європейського суду з прав людини, з яким автор неодноразово проводить паралелі. Це дозволило б зробити пропозиції щодо підстав звернення більш завершеними та комплексними.
3. Потребують додаткового обґрунтування пропозиції автора в частині формулювання «функцій судового характеру». Видається, що необхідним є ґрунтовніше пояснення цієї формули, яка є науковим здобутком автора, в порівнянні з терміном «квазі-судові функції», який вже зустрічаються в юридичній науці і критикується автором.
4. В підрозділі, присвяченому співробітництву України із Комітетом ООН з прав людини, автор проводить оцінку ефективності українського законодавства щодо співробітництва із Комітетом у порівнянні із законодавчими інструментами, що регулюють співпрацю України із Європейським судом з прав людини, при цьому в роботі запропоновано створення спеціального інституційного механізму співробітництва із Комітетом і моніторингу виконання його рішень. Такі пропозиції потребують додаткового пояснення в світлі попередніх тверджень автора про відсутність юридичної обов'язковості рішень Комітету, його моніторинговий, а не судовий характер та ін. Потребують додаткової аргументації пропозиції автора щодо внесення змін до національного законодавства стосовно процедури перегляду рішень національних судів на основі необов'язкових рішень Комітету. Чи врегульовано на законодавчому рівні в інших державах таке широке визнання юрисдикції Комітету або ж Україна в разі запровадження таких реформ виступатиме піонером в підвищенні ефективності реалізації рішень Комітету?
5. Представлена дисертація є змістовною науковою працею, присвяченою надзвичайно актуальній темі. В ній є багато положень, висновків і рекомендацій, які заслуговують на презентацію в більшій кількості наукових публікацій як в Україні, так і за кордоном.

В цілому ж, зазначені зауваження не порушують правильну концепцію роботи і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження. В роботі на високому науковому рівні розглядаються складні міжнародно-правові проблеми, обумовлені темою дослідження, і висуваються практичні рекомендації з їх вирішення.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. У цілому дисертаційна робота Зубаревої Антоніни Євгенівни на тему: «Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини» є завершеним і самостійним дослідженням, що присвячене актуальним проблемам міжнародного права.

Отримані результати можуть бути застосовані у навчальному процесі і наукових дослідженнях. В авторефераті точно і достатньо повно відображені основні положення дисертації.

На основі вивчення змісту дисертації та праць, опублікованих за темою дисертації, можна зробити висновок, що дисертація Зубаревої А.Є. «Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини» відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

О.В. Сенаторова

